

KARADENİZ BÖLGESİNDE KENDİR-KETEN ÜRETİMİ VE
KULLANIM ALANLARI
(XV. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl ilk yarısı)

Mehmet TAŞTEMİR*

ÖZET

Bir sınaî-kültür bitkisi olan kendir, özellikle tekstil sanayii, ilaç ve yemlik yağ üretimi için kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde XVI. yüzyılda genellikle gemi sanayinde sarfedilmekte, toprak ve ikliminin uygun olması dolayısıyla da daha çok Karadeniz bölgesinde ekilmekteydi. Bez, halat, sicim urgan vs. yapımında halkın kendi ihtiyaçları için kullandığı bu bitkinin Osmanlı arşiv kayıtlarında kendir-keten/kettân şeklinde geçtiği de görülmektedir. Samsun'a bağlı Çarşamba, Terme ve Fatsa ekim alanları "ocaklık" olarak doğrudan Tersâne-i Âmir'e bağlı olup her yıl ortaya çıkan ihtiyaç açığının ise Kendir Emini vasıtasıyla Kastamonu'dan Rize'ye kadar olan ekim bölgelerinden karşılandığı anlaşılmaktadır. Alımlarda kalite esasına dikkat edilmekte olup, çalışanlarında aranan özellikler ve yaptıkları işle ilgili hukukî statüleri açık hükümlere bağlanmıştır. Ayrıca kayıtlarda her bölgenin ortalama yıllık üretim miktarı ile birim fiyatları düzenli olarak tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Kendir, keten, Kendir Emini, Ocaklık, kendirzâdeğân, Tersâne-i Âmir, çime.

Kendir, kenevir bitkisinin sapından çıkarılan lifin ismidir.¹ Türkçede bitkinin asıl ismi olarak kenevir yerine kendir kullanımı -bilhassa halk arasında- daha yaygındır. Arapçada *kinnu*, *kendir*; Farsçada *bustec*, *büstah*; Latince *cannabis*, *sativa*² kelimeleriyle anılır. Kenevir lifleri ve tohumundan istifade edilen bir bitkidir. Türkçede *çedene* (tohumu) adıyla da bilinmektedir. Kendir ve keten Türk kültür tarihi açısından da çok önemli bir yere sahiptir. Eski Türk dilleri ve dolayısıyla Fin-Ugor kavimlerinde keten ve kenevir birlikte zikredilmiş ve ketene, *kendir* denmiştir.³

* Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1987, s. 1186.

² Raif Yavaş, *Ticaret ve Endüstri Bitkileri (Özel Tarla Ziraati)*, Ankara 1969, s. 97-98; Faik Demirdağ, *Lif Kendiri*, Ankara 1964, s. 3.

³ Geniş bilgi için bkz. <http://www.turkcleronline.com/turkinanc>

Bugün zikrettiğimiz bitkinin ekimine ülkemizde uyuşturucu⁴ özelliğinden dolayı sınırlı olarak izin verilmekle beraber, bilhassa ince liflerinden Rize yöresinde olduğu gibi, iç çamaşırları ve yazlık kumaşlar dokunmaktadır. Deniz suyuna mukavemeti dolayısıyla denizcilikle ilgili malzemelerin yapımında tercih edilmektedir. Kozmetik ve ilaç sanayiinin de önemli ham maddesini oluşturmaktadır. Tohumlarının (botanik olarak meyvesi) %30-35 oranında yağ ihtiva etmesi dolayısıyla yumuşak sabunların yapımında da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır⁵. Yine son dönemlerde bilhassa Kanada'da selüloz üretiminde önemli bir yere sahiptir. Otomotiv sanayiinin kaporta kısımlarında sağlamlık ve dayanıklılık bakımından son derece önemli katkı sağlamakta ve deneme aşamasında olduğu belirtilmektedir.

Indica, *C. indica*, *C. ruderalia* ve *C. sativa*⁶ adlı türleri bilinen kendir, ılıman ve mutedil iklimleri sevmektedir. Bununla beraber, sulanabildiği takdirde farklı iklimlerde de yetişebilmektedir. Bugünkü bilgilere göre, anavatanı Asya'nın ılıman iklim bölgeleridir.⁷ Araştırmacılar ilk üretimin Hazar ve Himalayalar'dan Çin ve Sibirya'ya kadar uzanan geniş bir alanda yapıldığını bildirmektedirler. Tarımının Çin'de M.Ö. 4000'lerden itibaren yapıldığı ancak mevcudiyetinin 10 bin yıldan fazla bir süredir bilindiği iddia edilir.⁸ (Hintlilerin kutsal kitabı) Zend-Avesta, M.Ö. 600'de kenevirin sarhoş edici reçinesinden bahsederken, Chen-Nung 5000 yıl önce kenevirin tıbbî kullanımını hakkında bilgi verdiği eczacılık kayıtlarında, kenevirin sıtma, kadın hastalıkları ve birçok diğer hastalıklara karşı olan

⁴ <http://www.hempman.com/hempinfo/hemphistory.htm>, s. 1/6 'da kenevirin aşırı alımında halüsinasyon yaptığı söylenmektedir. Melonkoni Anatomisi 1621'de moral bozukluğu (depresyon), keyifsizlik için kenevirin tavsiyesini yazmıştır. Yine İngiliz dispanserleri 1764'te deri kızarmalarına karşı kenevir gövdesine müracaat edilebileceği tavsiyesinde bulunmuşlardır. Ayrıca Afrika'da kenevir, dizanteri ve ateşli hastalıklara tedavisinde oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bugün de bazı kabileler yılan sokmalarına karşı tedavide ve kadınların doğumdan önce sigara şeklinde içirmek suretiyle tedavi metotları uygulamışlardır. XVII. yüzyıl boyunca köylüler kenevirin sihirli gücünün olduğuna inanmışlar ve kendi kültürlerine de bu bitkinin varlığını işlemişlerdir (Focus@dbr.com.tr, sayı: 2001/06 Haziran 2001, s. 20-25).

⁵ Kenevir tohumları (çedene), çerez olarak yenildiği gibi kuş yemi olarak da kullanılmaktadır. Tohumu %34,9 yağ, %22,3-24,6 protein, %12,8-16,9 H. selüloz, %11,7-15,1 N, %5,8-6,9 su, %4,73-6,38 kül ihtiva etmektedir (Erol Günel, *Lif Bitkilerinin Yetiştiriliş Tekniği*, Erzurum 1982, s. 190).

⁶ Faik Demirdağ, *Aynı eser*, s. 3.

⁷ İbrahim K. Alakişi, *Lif Bitkileri Yetiştirme ve Islahı*, Tekirdağ 1995, s. 85-86.

⁸ Bu araştırmacıların başında Simmonds, Schultes ve Li gelmektedir (Erol Günel, *Aynı eser*, s. 191).

etkilerinden bahsetmektedir. Bu bölgede kuraklıktan önceki dönemde geniş ölçüde kenevir yetiştiriciliğinin olduğu bilinmektedir. Yabanî formlarına Kuzey Kafkasya'da da rastlanmaktadır.⁹

Kenevir, Batı Asya ve Mısır'a, milattan 1000-2000 yıl önce; Avrupa'ya da milattan 1500 yıl önce İskitler tarafından götürülmüş, daha sonra Akdeniz kıyılarında ekimine başlanmıştır. Milattan 700-800 yıl öncesine ait kenevir liflerinin Anadolu'da bulunduğunu gösteren kayıtlar da mevcuttur.¹⁰ M.S. 500 yılından itibaren Avrupa'da önemli bir lif bitkisi olmuş ve 1632 yılından itibaren de Amerika kıtasında yaygın bir şekilde kullanılmıştır.¹¹ Osmanlı döneminde, umumiyetle “kendir, kettan, kendir lifi, kendir teli, tel kendir” ismiyle anılmıştır. Özellikle liflerinden başta sicim, ip, urgan vb. üretimi olmak üzere giyim sanayiinin de başta gelen ham maddesini oluşturmaktadır. Ayrıca Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan urgan, halat vb. malzemelerin ekserisi de kendirden yapılmaktaydı.¹² XV. yüzyılın sonlarından itibaren birçok alanda yoğun bir şekilde kullanılmakta olduğu arşiv belgelerinde ve seyahatnâmelerde belirtilmektedir.¹³

Günümüzde kenevirin dünya üzerinde ekim sahaları ise Rusya, Hindistan, Fransa, Güney Amerika, Polonya, Macaristan, Romanya, İtalya

⁹ İbrahim K. Alakişi, *Aym eser*, s. 88.

¹⁰ Sümer metinlerinde urgan kelimesi karşılığı RI.HA.MUN kelimesinin ve Akadlar'da Asam Sutu, Methu kelimelerinin bulunuşu, kenevir ziraatı ve urgan imalatının Mezopotomya'da Sümerler devrine kadar indiğini göstermektedir (Hikmet Gürçay, “Urgan ve Urgancılık”, *Türk Etnografya Dergisi*, Ankara 1969, XI, 13-14).

¹¹ Kendirin dünya üzerinde dolaşımı ile ilgili olarak; M.Ö. 100'üncü yıllarda Çinliler keneviri kağıt yapımında, M.Ö. 4200'de dokuma alanında kullandılar. M.Ö. 450'li yıllarda Heredotos'un anlattığına göre, İskitler kenevir bitkisini dokumakta ve geceleri barındıkları çadırları yapmakta kullanıyorlardı. 1150 yıllarında Müslümanlar, Avrupa'nın birçok bölgelerini kenevirle tanıştırdılar. Kıtanın ilk haritası kenevirden yapılan kâğıda çizildi. 1450 yılında Gutenberg, İncil'i kenevirden sayfalar hâlinde çoğalttı. 1492'de Kristof Kolomb'un gemisi 80 ton ağırlığında kenevirden üretilmiş yelken ve ipe donatılmıştır. Önemi kısa sürede kavranan bitkinin bu yıllardan itibaren hızla ekimi yayılmıştır. (Focus@dbr.com.tr, sayı: 2001/06 Haziran 2001, s. 20-25).

¹² İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 142-143; M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadi Hayat* Ankara 2002, s. 509-515; Mehmet Öz, *XV-XVI. yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s. 96; Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat (1455-1574)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990, s. 302.

¹³ Arşiv vesikaları olarak daha ziyade Tapu Tahrir, Maliyeden Müdevver, Mühimme defterlerine müracaat edildi. Ayrıca bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II. Kitap, (Haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), İstanbul 1999, vr. 247a.

olarak bilinmektedir. Bununla birlikte Kanada ve Büyük Britanya'da da ekimine kontrollü olarak izin verilmektedir.¹⁴ Kenevirin dünya üzerinde yayılışı, Orta Asya'dan itibaren iki yol izleyerek gerçekleşmiştir:

1- Kuzey Yolu: Rusya üzerinden, Ukrayna'yı takiben Orta Avrupa'ya.

2- Güney Yolu: Asya ve Anadolu üzerinden, Akdeniz Bölgesine; başta İtalya, İspanya olmak üzere bu bölgenin Kuzey, Doğu ve Kuzey Batı kıyılarına ulaşmıştır.

Güney yoluyla Anadolu'ya gelen kenevirin¹⁵ Osmanlı döneminde, tohum ve yağından çok lifi için yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Bu bitki, Osmanlı coğrafyasında geniş sayılabilecek bir alanı kaplıyordu. Kendir ekimi yapılan bölgeler: 1-Kuzey bölgesi: Başta Samsun, Sinop, Kastamonu, Taşköprü, Vezirköprü, Amasya, Gümüşhacıköy, Merzifon, Çorum, Tokat ve Yozgat, Arım (Çarşamba), Terme, Ünye ve Fatsa, Ordu, Trabzon bölgeleridir. 2- İzmir, Ödemiş, Tire ve Burdur civarı (umumiyetle lifi ve tohumu için). 3- Urfa, Suruç, Birecik ve Malatya ekimin yoğun görüldüğü yerlerdi.¹⁶

Bu bölgelerden kısmen nemli ve ılıman olan sahil kesiminde kendir, Karadeniz'in iç kısımlarında ise (başta Tokat ve Yozgat civarı) keten bitkisinin daha yoğun bir şekilde üretiminin yapıldığı dikkati çekmektedir.¹⁷ Bunun yanında Sinop, Kastamonu, Taşköprü ve Vezirköprü, üretimi yanında kendirin işlenip, mamul madde hâline geldiği yerler arasında hayli önem arzederler.¹⁸ Bu ise diğer ziraî ürünlerin hasadının sona ermesinden

¹⁴ Fethi İncekara, *Endüstri Bitkileri ve Islahı*, İzmir 1971, s. 209.

¹⁵ Fethi İncekara, *Aynı eser*, s. 210-211; Hikmet Gürçay, *aynı makale*, s. 14.

¹⁶ İbrahim K. Alakişi, *Aynı eser*, s. 85; Erol Günel, *Aynı eser*, s. 196.

¹⁷ Ahmet Şimşirgil, *Aynı eser*, s. 303.

¹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet, Bahriye (C.BH), nr. 421 lef 1; BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*, nr. 523, s. 405-419; nr. 2775, s. 53, 184, 193, 210, 220, 257, 400, 622, 658, 685, 748, 798, 1349; BOA, *Mühimme* nr. 16, s. 85. Araştırma kapsamı içerisinde yer alan yerleşim birimleri genel hatlarıyla Kastamonu ve civarı, Tokat, Samsun, Ordu ve Trabzon'dur. Üretim miktarları hesaplanırken, mümkün olduğu kadar kendir ve keten ürününü birbirinden ayrı olarak vermeye gayret ettik. Zira tahrirlerde bu ürünler Bazen kendir, keten şeklinde ayrı ayrı zikredilirken, Bazen de "resm-i kendir ve kettân" şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca bu bitkiler Bağ, bostan ve meyve cinsleriyle beraber de zikredilmektedir. Dolayısıyla bunları birbirinden ayırmak oldukça zor olmaktadır. Bu nedenle, tahrirlerde hangi isimle geçmekte ise olduğu gibi belirtmeye çalıştık. Zira her iki ürünün birbirinden ayrı tarafa olmamakla beraber kendirin daha çok kaba dokunan çadır, branda, kalın kumaş, ip, urgan, halat vb. mamuller yapımında, ketenin ise daha çok yazlık türü elbiselik kumaşlarda kullanılmakla beraber kendirin işlendiği bütün alanlarda aynı şekilde ifade edildiği tahmin edilmektedir. Bugün Rize'de değişik iç çamaşırlar ve yazlık elbi-

sonra halkın boş zamanlarını değerlendirdiği oldukça önemli bir ameliyedir. Üretici, ürününün bir kısmını pazarlar, bir kısmını ise kışın boş zamanlarını değerlendirmek bakımından evinin bir köşesinde, bez, sicim, urgan, halat, çuval vb. mamuller yapmak üzere kullanırdı. Kendir bu yönüyle bir nevi küçük aile imalâthanelerinin doğmasına da vesile olmuştur. Bu tür küçük imalât sanayiinin gelişimini; bölge içinde geniş alanlarda kenevir ziraatı yapıldığından urgancılık için lüzumlu hammaddenin kolaylıkla temin edilebilmesi, sap ve lifleri uzun süre bozulmadan sağlam kalabildiği için yılın her ayında işlenmeye müsait olması, yan ürün çeşitliliğinin kadın-erkek ve çocuk gibi her yaşta iş gücünün çalışmasına imkân vermesi gibi etkenlere bağlamak mümkündür. Dönemin şartlarına göre, daha ziyade “ev sanayii” diyebileceğimiz bir faaliyet kolu olduğundan bu bölgedeki gelişmenin oldukça ileri seviyelerde olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹

Kastamonu ve Civarı

Kastamonu ve çevresi, kendir üretimi bakımından oldukça iyi sayılabilecek ekim alanlarından biri olarak gösterilebilir. Bilhassa Gök Irmak nehrinin etrafındaki verimli araziler ve bu nehrin vadilerle birleştiği bölgeler kendir ve keten ekiminin yapıldığı yerlerdir. Kastamonu, kendir üretiminin yanında imalinin ve ihracının yapıldığı önemli bir merkezdi.²⁰ Bilhassa kendircilik ve urgancılık pazarı son yüzyılın ortalarına kadar canlılığını korumuştur. Burada kendir ve kendir ürünlerinin satıldığı ve ihracat bağlantılarının yapıldığı Kendir Hanı mevcuttu. Kendir esnafı bu handa bulunmaktaydı. Donanmanın ihtiyacı olan kendir mamulleriyle tüccarların almış olduğu yarı mamul ürünler İnebolu iskelesinden ihraç edilirdi.²¹ Kastamonu'nun yanında Taşköprü, İnebolu ve Sinop da kendir-kenen ekimi yapılan yerlerdendi. Ancak İnebolu ve Sinop'ta kendirden ziyade, ağırlıklı olarak keten üretiminin yapıldığı görülmektedir. XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın sonlarına kadar olan yaklaşık yüz yıllık

seler hep bu bitkilerden yapılmaktadır. Dolayısıyla her iki bitkinin aynı fonksiyonları icra ettikleri anlaşılmaktadır (Fethi İncekara, *Aym eser*, s. 206).

¹⁹ Mustafa Harmancıoğlu, *Aym eser*, s. 7.

²⁰ Mustafa Harmancıoğlu, *Aym eser*, s. 25.

²¹ “... Galata'da olan mahzen-i âmirem için ol cânibde işlenmesi fermân olan kendir tellerin Bayramlı ve Sinop kadılıklarında ve İnebolu iskelesinde ve gayride...” ifadesi ürünlerin ihracının buradan yapıldığını göstermektedir (BOA, *MAD*, nr. 2775, s. 622). Ayrıca bkz. BOA, C.BH, nr. 421, lef 1; C.BH, nr. 6467, lef 2; BOA, *MAD*, nr. 523, s. 223-225, 419; nr. 9837, s. 12, 64, 70, 76, 86, 128, 135, 151, 225; nr. 2787, s. 101; *Mühimme*, nr 16, s. 85, 153; nr. 14, s. 755, 832; nr. 103, s. 4, 10, 11; BOA, *Kâmil Kepeci*, (KK), nr. 72, s. 111; nr. 67, s. 259.

dönemde gerçekleştirilen kendir ve keten üretimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.²²

Kaza ve Nahiyeler	Ürünün Adı	1486 Yılı			1560 Yılı		
		Öşür	Üretim	Kg. Karşılığı	Öşür	Üretim	Kg. Karşılığı
Kastamonu ²³	Kendir	21	105	323	-	-	-
	Keten	8.947	89.470	137.748	-	-	-
İnebolu ²⁴	Kendir	-	-	-	-	-	-
	Keten	3.315	33.150	51.037	-	-	-
Sinop ²⁵	Kendir	27	270	416	125	1.250	1.925
	Keten	15.213	152.130	234.219	9.404	94.040	144.784
Taşköprü ²⁶	Kendir	634	6.340	9.761	5.909	59.090	90.981
	Keten	1.147	11.470	17.659	1.733	17.330	26.681
TOPLAM	Kendir	682	3.410	5.250	6.034	60.340	92.899
	Keten	28.622	286.220	440.664	11.137	111.370	171.465

²² Tabloda Kastamonu, İnebolu, Sinop ve Taşköprü kazalarını zikrettik. Buralarda kendir ve ketenden öşür üzerinden vergi alınmaktaydı. Vergi bazen “resm-i kendir ve keten” bazen de “öşür-i kendir ve keten” şeklinde belirtilmekteydi. Kendir üretim miktarları hesaplanırken de ağırlık birimi hakkında tahrirlerde açık bir bilgiye rastlanılmamakla beraber, bununla ilgili olarak bir belgede, “Taşköprü kadısına hüküm yazıla ki; hâliyâ taht-ı kazana tâbi’ Kırankir nâm karye ahâlisi Hâbil ve İbrâhim ve Yahşi Fakih ve Şabân nâm kimesneler dergâh-ı mu'allâma gelüp aslında biz mîrî kendir hânelerinden olup, üzerimize ta'addî olunan kendirin âlâsı batmanı ondokuzar ve evsâtı batmanı ondörder ve ednâsı onikişer akça hesabı üzerine mîrî için alınugelmiş...” şeklinde belirtilmesi, batman hesabı üzerinden hesaplandığını akla getirmektedir (BOA, *MAD*, nr. 2775, s. 685). Araştırma yapmış olduğumuz Kastamonu, Tokat, Samsun, Ordu ve Trabzon'da üretilen kendir ve keteni “batman” hesabı ile ortalama bir batmanı 15 akça üzerinden değerlendirilerek toplam üretim miktarları hesap edilmiştir (1 batman = 23.094 kg). Bu konu ile ilgili olarak bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İstanbul 2000, I, 441; Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (Çeviren Acar Sevim), İstanbul 1990, s. 30, 44.

²³ BOA, Tahrir Defteri (*TD*), nr. 23m, s. 1-328 (Kastamonu-Göl-Devrekani-Küre).

²⁴ BOA, *TD*, nr. 23m, s. 339-355.

²⁵ BOA, *TD*, nr. 23m, s. 355-575 (Sinop-Boyovası-Durağan); *TD*, nr. 327, s. 4-267, 454-756.

²⁶ BOA, *TD*, nr. 23m, s. 650-823 (Taşköprü-Araç-Daday); *TD*, nr. 327, s. 268-442. Bu iki tahrir defterinin dışında *TD*, 456 nr.lı defterin vakıf defteri olması dolayısıyla bu bölgedeki ekimi yapılan kendir ve keten üretimi hakkında tam malumat elde etmek mümkün olmamaktadır. Zira “hâsıl” kısımları tafsilâtlı bir şekilde verilemediği için bu defteri kullanmadık.

Tablodaki veriler, sadece tahrir defterlerinden hareketle elde edilmiş değerler olup tahminî rakamlardır. Her iki tahrir yıllarına bakıldığında Kastamonu ve çevresinde kendirden ziyade keten ekiminin yapıldığı dikkat çekmektedir. Kendirin en yaygın olarak ekiminin yapıldığı yer Taşköprü'dür. Diğer yerlerde ise keten üretiminin daha ağırlıklı olduğu görülür.

1486 yılında Kastamonu'da toplam 5.250 kg kendir üretiminin olduğu gözlenmektedir. Buna göre Kastamonu, diğer kazalar arasında toplam kendir üretiminin %3'üne, ketenin %31'ine sahipti. Bu tahrir yılında İnebolu'da kendir üretimi görülmezken, ketenin diğer kazalar arasında %11'ini üretmekteydi. Sinop, kazalar içerisinde toplam kendir üretiminin %3,94, ketende ise %53 gibi yüksek bir oranını karşılamaktaydı. Taşköprü ise, bölgedeki toplam kendir üretiminin yaklaşık %92,97'lik bir oranını meydana getirirken, keten üretiminde %3,83'lük bir oranı teşkil etmiştir.

1560 yılı verilerine göre, Kastamonu ve İnebolu'da kendir ve keten üretimine rastlanmamaktadır. Buna mukabil Sinop ve Taşköprü'de, her iki ürünün ekiminin yapıldığı, hatta 1486 yılına göre üretimde de hayli artışın olduğu gözlenmektedir. 1560 yılında Sinop, toplam kendir üretiminin %2,07'sini, ketende ise toplam üretimin %84,43'lük bir oranını meydana getirmektedir. Taşköprü ise, toplam kendir üretiminin %97,93'ünü, ketende ise üretimin %15,57'lik bir oranını oluşturmaktadır.

1486-1560 yılları arasında bölgedeki tahminî kendir üretiminde yaklaşık %884,97'lik bir artış olur ve toplam üretim 5.250 kg'dan yaklaşık 46.500 kg'a ulaşır. Keten üretiminde ise bunun tam tersi bir gelişme yaşanır ve toplam üretimde de %38,91'lik bir azalma söz konusu olup 143.110 kg'dan 85.732 kg'a düşer. Dolayısıyla Kastamonu, İnebolu, ve Sinop kazalarında üretim keten üzerinde yoğunlaşır.

T o k a t v e C i v a r ı

Konumu ve ticarî potansiyeli bakımından önemli bir merkez olan Tokat, bu hususiyetini XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam ettirmiştir. Sınaî üretimin çeşitliliği, kalitesi ve hacmi yanında iktisadî faaliyetlerin canlılığı dolayısıyla da Anadolu'nun uluslararası üne sahip büyük merkezlerinden biriydi.²⁷ Dokuma sanayiinin ham maddelerinden biri olan

²⁷ Mehmet Genç, "17-19. Yüzyıllarda Sanayi Merkezi Olarak Tokat", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu* (2-6 Temmuz 1986 Tokat), Ankara 1987, s. 145.

kendir ve keten bu yörenin önemli ürünlerindendi.²⁸ Kafirni ve Kazabat nahiyeleri başta olmak üzere Turhal ve diğerlerinde²⁹ de üretimi yapılmaktaydı. Bilhassa XVI. yüzyılın sonlarında bu kazaların dışında da keten ve kenevir ekiminin yapıldığına dair bilgiler vardır. Bu dönemde söz konusu ürünlerin üretiminde Niksar'da %79,6, Karakuş'ta %10'luk artışlar görülür.³⁰ Devlet, Tersâne-i Âmirenin ihtiyacı olan kendirin önemli bir bölümünü bu bölgeden karşılamaktaydı.³¹ Aşağıdaki tablo, Tokat ve yöresinde ekimi yapılan kendir ve keten üretiminin yaklaşık elli yıllık bir kesitini vermektedir:³²

²⁸ BOA, TD, nr. 19, s. 73; *Mühimme* nr. 14, s. 832. Ayrıca bkz. Ahmet Şimşirgil, *Aynı tez*, s. 302-303.

²⁹ BOA, TD, nr. 1083, s. 27. Niksar ve Karakuş nahiyelerinde bu ürünlerden daha ziyade ketenin varlığı belirtilmekle beraber, 1485 yılında yaklaşık 5,500 kg kendir ile 16,300 kg keten üretimi gerçekleşmiştir (*Muallim Cevdet*, nr. O81, s. 2-8, 35; nr. O92, s. 1-63).

³⁰ Huricihan İslâmoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s. 237.

³¹ “Tokat ve Zile ve Artukabad ve Sonise ve Niksar ve Kazabat kadılarına hüküm ki; zikr olunan kaza kadılarına gönderilen mektupda kazalarınız dahilinde mevcut kendir teli mîri için alınacağından, gönderilen kendir emini Ali tarafından gönderilen adamlara yardımcı olunulması ve bu hususta gereğinin yapılmasını, kazalarda bulunan kendir ve kendir urganlarını ve kendir tellerini madrabazlara aldırılmayup kendir emini adamlarına mîrî akça ile narh-ı rûzî üzere mîrî için alvirüp adamlarıma teslim eylesin. Yararlı olan kendirleri madrabazlara aldılmaktan hazer edesin. Adamlarına da tenbih edesin. Yaramayan kendirleri de mîrî için yararlı deyip de vermeyesin” (BOA, MAD, nr. 9812, s. 125; nr. 9837, s. 135; *Mühimme*, nr. 26, s. 216).

³² Tokat ve yöresinde öşür miktarı 1/5 nispetindedir. Tahrirlerde bazen “öşür”, bazen de “resm” olarak alındığı belirtilmektedir.

Kaza ve Nahiyeler ³³	Ürünün Adı	1520 Yılı			1554 Yılı			1574 Yılı		
		Öşür	Üret.	Kg.	Öşür	Üret.	Kg.	Öşür	Üret.	Kg.
Cincife-Gelmugat	<i>Kendir</i>	-	-	-	-	-	-	390	1.950	3.002
	<i>Keten</i>	1.150	5.750	8.852	104	520	800	1.701	8.505	13.094
Kafirni	<i>Kendir</i>	30	150	230	125	625	962	1.006	5.030	7.744
	<i>Keten</i>	250	1.250	1.924	691	3.455	5.319	2.344	11.720	18.044
Kazabat	<i>Kendir</i>	205	1.025	1.578	769	3.845	5.920	834	3.478	5.354
	<i>Keten</i>	110	550	846	971	4.855	7.474	395	1.475	2.270
Komanat-Tozanlu	<i>Kendir</i>	-	-	-	-	-	-	177	885	1.362
	<i>Keten</i>	85	425	654	-	-	-	251	1.255	1.932
Yıldız Venk	<i>Kendir</i>	-	-	-	12	60	92	254	1.270	1.955
	<i>Keten</i>	320	1.600	2.463	1.061	5.305	8.167	512	2.560	3.941
TOPLAM	<i>Kendir</i>	235	1.175	1.808	906	4.530	6.974	2.661	13.305	20.484
	<i>Keten</i>	1.915	9.575	14.741	2.827	14.135	21.762	5.598	27.990	43.093

Tablo: 2

³³ Ahmet Şimşirgil, *Aynı tez*, s. 303.

1455 yılında Tokat ve yöresinde yapılan tahrirlerde kendir üretimi yer almazken üretilen ketenin toplam olarak 6,504 kg.a ulaştığı görülür. 1520 yılındaki tahrirlerde bölgede üretildiği görülen kendirin ziraatının yapıldığı nahiyelerin başında Kafirni ve Kazabat gelmektedir. Bunları Venk ve Yıldız nahiyeleri takip eder. Bölgede yapılan toplam üretim içinde önemli bir paya sahip olmamasına rağmen Tokat'ta keten ve kendir ekiminde gitgide bir artışın olduğu açıktır. Nitekim 1520 yılında kendirin toplam üretim miktarı 1,808 kg. iken, bu rakam 1574 yılında 20.484 kg.a ulaşmıştır. Kastamonu ve yöresinde olduğu gibi, Tokat ve civarındaki keten üretimi de kendire göre hayli yüksektir. 1485 yılında toplam keten üretimi 6,504 kg. iken 1574 yılında bu miktar 43,093 kg.a ulaşmıştır. Bu da ketenin kendirden yaklaşık iki kat daha fazla üretildiği anlamına gelmektedir.

Samsun ve Civarı

İç Anadolu'yu Karadeniz'e bağlayan bir konumda bulunan Samsun, Karadeniz bölgesi ekonomisinde önemli bir yere sahipti. İki verimli büyük ovaya sahip olmasının yanında limanın da ticarî potansiyelin oluşmasında katkıları tartışılmazdır. Samsun limanı, umumiyetle İstanbul'un gıda ve tahıl ihtiyacını karşılamak üzere bir ikmal merkezi olduğu kadar, ülkenin değişik bölgelerine ithalat ve ihracat yapılan yeridir. Ayrıca az da olsa Kefe ve diğer önemli şehirlere kendir ve ürünlerinin gönderildiği merkezlerdendi.³⁴ Bununla beraber donanmanın ihtiyacı olan kendir ve bundan mamul maddelerin işlenmesi ve Galata'daki Rençberli Han'a nakli de buradan yapılmaktaydı.³⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'sinde Samsun ve halkı için kullandığı “keştibân ve kendirciyândır. Kendir ipleri ve gemi gomanaları ve katran ve ziftleri meşhûr-ı âfakdır. Cemî'î dünyâya kendir ipleri bu diyârdan müstevlî olur” ifadesi³⁶, bu ürünün bölge ekonomisi açısından önemini göstermektedir. Toplam tarım üretiminin %8-13 arasında bir oranını kendir ve keten hasılatının teşkil etmesi, bu sınaî ürünlerin bölge ekonomisindeki yerini ortaya koyan bir göstergedir.³⁷

³⁴ Mehmet Öz, *Aynı eser*, s. 110.

³⁵ İstanbul Ahkâm Defterleri, *İstanbul Ticaret Tarihi* (Yayımlayanlar: Ahmet Tabakoğlu-Ahmet Kal'a-Salih Aynural-İsmail Kara-Eyüp Sabri Kal'a), İstanbul 1997, I, 257-258; M. Emin Yolalıcı, *Aynı eser*, s. 90.

³⁶ Evliya Çelebi, *Aynı eser*, vr. 247a.

³⁷ Mehmet Öz, *Aynı eser*, s. 97.

Osmanlı Devleti, olağanüstü durumlarda doğrudan doğruya hizmet karşılığında aynî ve nakdî olarak vergi almaktaydı.³⁸ Bu anlamda Samsun ve çevresinde çakırcı, kürekçi, köprücü, çeltikçi, azep vb. hizmet mukabilinde vergiden muaf zümreler bulunmaktaydı.³⁹ Donanmanın ihtiyacı olan kendiri yetiştirenler de avâızları mukabelesinde ocaklık olarak devlete her yıl kendir vermekle yükümlüydü.⁴⁰ Bu yükümlülüğün bölgeye hangi tarihte verildiğine dair kesin bir kayıt olmamasına rağmen XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başladığı anlaşılmaktadır.⁴¹ Zira Ekim 1539 (Cemaziyelâhir 946) tarihli bir vesikada, *ocaklık* tabiri geçmemesine rağmen, Samsun'a bağlı kaza ve nahiyelerden kendir temini cihetine gidilmiş olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla tabirin bu yıllardan sonraki tarihlerden itibaren kullanıldığı tahmin edilebilir. Ocaklık olarak Samsun'a bağlı Arım, Terme, Ünye, Hisarcık, Ayvacık, Ökse, Fenaris, İfrâz-ı Fenaris ve Ayvacık olmak üzere dokuz kaza bulunmakta idi. Zikredilen kazalardan her ev bir avâız hanesi sayılarak hâne başına 40 kıyye kendir hesabıyla, mevcut 5,612 avâız hanesinden yaklaşık 5,100 kantar (yaklaşık 285,600 kg) kendir temin edilmekteydi.⁴² Ancak istenilen bu miktar zaman zaman hava şartları ve diğer sebeplerle zikredilen rakamların altına düşebiliyordu.⁴³ Osmanlı Devletinin, bu tarihten itibaren bilhassa Samsun başta olmak üzere bölgeye ayrı bir önem verdiği anlaşılmaktadır.

³⁸ Ö. L. Barkan, "Avâız", *İslâm Ansiklopedisi*, II, 13-19; Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu", *Bellekten*, XXIII (1959), s. 594-595; Halil Sahillioğlu, "Avarız", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IV, 108-109.

³⁹ "Arım kadısına hüküm ki; taht-ı kazânda vâki' olan çakırcılar ve yavacıları defter-i cedide doğancı kayd olunup şimdikilerin avâız vesâyir tekâlif-i örfiyye teklif olunmayup hizmetleri mukâbelesinde muaf olagelmüşler..." (BOA, *MAD*, nr. 2775, s. 53).

⁴⁰ Bu husus, arşiv belgelerindeki kayıtlarda, "hâne-i kendirciyân, hânehâ-i kendirzâdegân. Bâ mukâbele-i avâız-ı kazâ-i mezkûrîn" şeklinde geçmektedir (BOA, *MAD*, nr. 2993, s. 170).

⁴¹ "...on beş yıldan ziyâdedir ki..." ibaresi tahminen H. 958 (1551) tarihine tekabül etmektedir (BOA, *MAD*, nr. 2775, s. 798).

⁴² İdris Bostan, *Aynı eser*, s. 137.

⁴³ Zikredilen yılda kaza ve nahiyelerden temin edilen kendir miktarı şu şekilde gerçekleşmiştir: BOA, *MAD*, nr. 523, s. 412-419'da Arım'dan (Çarşamba) 1030, Terme'den 341, Samsun'dan 87, Gedegra'dan 409, Bafra'dan 75, Taşköprü'den 11, Bayramlı'dan (Ordu) 72.5 ve Ünye'den 115 kantar olmak üzere toplam 2.100 kantar (yaklaşık 117.600 kg) ham kendir Tersâne-i Âmireye gönderilmiştir. Yine bir diğer belgede de bu nevi uygulamaların olduğu görülmektedir. Zira bu yerleşim birimleri vesikalarda "ocaklık" olarak geçmemekle beraber acil durumlarda buralardan temin yönüne gi-

Ocaklık dışında kendir ve mamullerinin tedariki hususunda ise gerekli olan nakdin “Samsun iskelesi mukataası”, “Ünye mubâyaa akçesi” gibi gelirlerden aktarıldığını görüyoruz.⁴⁴ Şayet nakit para yeterli olmazsa Tersâne-i Âmire hesabından ödemeler yapılmakta idi. Devlet kalite kontrolü yapılmadan hiçbir malı teslim almazdı. Bu hususta hiçbir müsamaha ve yanlışlığa meydan verilmemesi hususuna azamî gayret gösterilmektedir.⁴⁵

Tersâne-i Âmireye *ocaklık* olarak bağlı kazalar ve bunlara bağlı köy sayısı ile hane sayıları yıldan yıla bazı değişiklikler arzemesine rağmen, istenen kendir miktarının XVI. yüzyılın sonlarından XVII. yüzyılın ortalarına kadar değişmediği görülür.⁴⁶ Samsun'a bağlı kaza ve nahiyelerde, yıllar itibarıyla devlete avâriz bedeli karşılığı olarak kendir vermekle yükümlü hane sayısı yaklaşık olarak 5,600 civarındadır.⁴⁷

dildiği bilgi dahilindedir. Bu yerleşim birimleri ise; Samsun, Serkeş, Köse Deresi, Cev Deresi, Alaçam ve Bafra'dır (BOA, *MAD*, nr. 3830, s. 28 (toplam 347 hâne); nr. 3833, s. 60 (608 hâne); nr. 2983, s. 170). Şayet ihtiyaç durumu daha da artarsa çeltik mukataası olan yerlerden de çeltik yerine kendir alınması emrolunmuştur (BOA, *MAD*, nr. 2775, s. 184).

⁴⁴ BOA, *KK*, nr. 178, s. 24.

⁴⁵ Arşiv kayıtlarında “kendir hususu ziyâde mühimdir”, “umûr-ı mühimmedendir”, “a'zam levâzım” şeklinde geçmektedir (BOA *Mühimme*, nr. 12, s. 75; nr. 110, s. 429).

⁴⁶ Kendir vermekle yükümlü olan hanelerin, kendilerini muaflar zümresinden add ederek avârizdan kurtulma yollarına da başvurdukları vaki olmuştur. Bu durumlarda, kadının önderliğinde kendir emini ve yerel yöneticilerle birlikte tekrar yeniden tahrir yapmışlardır (BOA, *MAD*, nr. 8480, s. 55).

⁴⁷ Bu sayı zaman zaman değişikliğe uğramakla beraber aşağı yukarı aynı rakamlar söz konusudur. 1643 yılında Ökse nâhiyesine bağlı 73 köy 871 hane, Ayvacık 40 köy 432 hane, Arım (Çarşamba) 81 köy 1288 hane, Terme 51 köy 731 hane, Hisarcık 9 köy 136 hane ve Akçay da 48 köy 703 hane, Ünye 42 köy 675 hane, İfraz 22 köy 339 hane Fenaris 22 köy 430 hane olmak üzere toplam 275 köy ve 5,605 hane olarak belirtmek mümkündür. Yaklaşık otuz yıllık bir aradan sonra ise bu rakamlarda fazla bir değişikliğin olmadığı gözlenmekte olup hane sayısı 5,497 olarak gerçekleşmiştir. Hane sayıları içerisinde mücerred olanlar bu değerlendirmenin dışında tutulmuşlardır (BOA, *KK*, nr. 2603, s. 2-24, Ramazan 1053/Kasım 1643; BOA, *MAD*, nr. 8480, s. 21-86).

Kaza ve Nahiye	Ürünün Adı	1 4 8 5 Y ı l ı			1 5 2 0 Y ı l ı			1 5 7 6 Y ı l ı		
		Öşür	Üret.	Kg.	Öşür	Üret.	Kg.	Öşür	Üret.	Kg.
Samsun ⁴⁸	Kendir	2.661	13.305	20.486	690	3.450	5.312	-	-	-
	Keten	205	1.025	1.578	50	250	384	6.748	33.740	51.950
Ünye ⁴⁹	Kendir	10.518	52.590	80.974	4.722	23.610	36.353	-	-	-
	Keten	620	3.100	4.773	5.642	28.210	43.435	6.217	31.085	46.863
Terme ⁵⁰	Kendir	10.518	52.590	80.974	14.223	71.115	109.498	-	-	-
	Keten	620	3.100	4.773	1.530	76.500	117.790	36.738	183.690	282.833
Çarşamba ⁵¹	Kendir	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Keten	28.774	143.870	221.521	23.680	118.400	182.304	57.492	287.460	442.611
Bafra ⁵²	Kendir	7.713	38.565	59.380	-	-	-	-	-	-
	Keten	1.826	9.130	14.057	-	-	-	18.815	94.075	144.850
TOPLAM	Kendir	20.892	104.460	160.840	19.635	98.175	151.163	-	-	-
	Keten	32.045	160.225	246.704	44.672	223.360	343.915	126.010	630.050	970.109

Tablo3

⁴⁸ BOA, TD, nr. 1084/1, s. 1-14; nr. 37, s. 34-232; nr. 54, s. 426; Mehmet Öz, Aynı eser, s. 121.

⁴⁹ Mehmet Öz, Aynı eser, s. 121; BOA, TD, nr. 37, s. 233-271; nr. 54, s. 172-225; Mehmet Öz, Aynı eser, s. 121.

⁵⁰ Mehmet Öz, Aynı eser, s. 119; BOA, TD, nr, 37, s. 271-470; nr. 54, s. 226-425; Mehmet Öz, Aynı eser, s. 121.

⁵¹ BOA, TD, nr. 1084/1, s. 14-345 (Terme-Ayvacic-Hisarcık-Canit); Mehmet Öz, Aynı eser, s. 120-121.

⁵² BOA, TD, nr. 37, s. 673-783; Mehmet Öz, Aynı eser, s. 121.

Ayrıca, yıllar itibariyle kendir ve keten üretimini gösteren yukarıdaki tabloda yer alan Samsun, Ünye, Terme, Arım (Çarşamba) ve Bafra kazaları için verilen rakamlar yaklaşıktır. Bölgede kendir ve keten ekiminin aşağı-yukarı aynı oranlarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu ürünlerin en yoğun olarak ekildiği kazaların başında Arım, Terme ve Ünye gelmektedir. 1455 yılında toplam kendir üretimi 146,305 kg, keten ise 314,675 kg'dı. Keten ekimi ise, kendirde olduğu gibi en fazla Arım ve Terme'de yapılmaktadır. 1485 yılında kendir üretiminde 1455 yılına göre %9,93'lük bir artış gözlenirken, keten üretiminde %21,13 oranında bir azalma söz konusudur. 1520 yılı toplam üretiminde bir önceki tahrir yılı olan 1485 yılına göre kendirde %6,01'lik azalma olurken, keten üretiminde %40,64 artış kaydedilmiştir.

1576 yılının kayıtlarına göre, keten üretiminde %111,96 oranında bir artış görülerek toplam üretim 970,109 kg olarak gerçekleşmiştir. Bu tahrirde sadece keten ürünü görünmesinin sebebi keten ve kendirin birlikte yazılmasından kaynaklanmaktadır. İncelediğimiz kaza ve nahiyelerdeki kendir ve keten üretiminde XVI. yüzyılda, XV. yüzyıla göre %100'lere varan artışların olduğu görülür. Bunun nedeninin ise, kendir ve ketene olan talebin yıllar geçtikçe artması olduğunu söyleyebiliriz.

Ordu ve Yöresi

Yukarıda bahsi geçen Kastamonu, Tokat ve Samsun'da olduğu gibi Ordu ve yöresinde de kendir ve ketenden “öşr-i kettân ve kendir” ve “resm-i kendir ve kettân” adı altında vergi alınmakta ve öşür miktarı 1/5 nisbetinde idi.⁵³ Ordu'da üretimin en yoğun yapıldığı nahiyelerin başında Ulubeg ve Satılmış (Fatsa) gelir. Bunları Bedirli ve Kepsil nahiyeleri takip eder.⁵⁴

⁵³ Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 117. Ordu ve havalisinde kendir ve keten tabirleri ilk tahrirlerde meyve adı altında alınan vergi dilimleri içerisinde zikredilir. Sonraki dönemlerde, bilhassa XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise “öşr-i kettân ve öşr-i kendir” şeklinde alındığı tahrir defterlerinde açıkça belirtilmiştir.

⁵⁴ Ordu ve buna bağlı kaza ve nahiyeler merkez ile birlikte yirmi yerleşim birimine sahip bulunmaktadır. Biz, bu nahiyeleri birleştirerek üretim yekûnlerini yıllar itibarıyla şu şekilde tasnife tabi tuttuk: Ordu-Bolaman-İhtiyar, Satılmış-Çamaş-Bucak, Ulubeg-Ali Beğce-Şayıblü-Bedirlü-Fermüde-Kepsil-Şemseddin, Ebu'l-hayr-Bozat-Elmalu-Kınık-İskefsir-Milas-Habsamana.

Kaza ve Nahiyeler	Ürünün Adı	1515 Yılı ⁵⁵			1547 Yılı ⁵⁶			1613 Yılı ⁵⁷		
		Öşür	Üret.	Kg.	Öşür	Üret.	Kg.	Öşür	Üret.	Kg.
Bayramlı	<i>Kendir</i>	1.553	7.765	11.953	3.996	19.980	30.761	2.290	11.450	17.628
	<i>Keten</i>	1.553	7.765	11.955	240	1.200	1.847	3.270	16.350	25.172
Satılmış	<i>Kendir</i>	183	915	1.408	7.908	39.540	60.875	9.679	48.395	74.509
	<i>Keten</i>	304	1.520	2.340	35	175	270	515	2.575	3.964
Ulubeg	<i>Kendir</i>	-	-	-	6.511	32.555	50.121	20.600	103.000	158.578
	<i>Keten</i>	-	-	-	1.821	9.105	14.018	332	1.660	2.555
Ebu'lhayr	<i>Kendir</i>	-	-	-	3.338	16.690	25.695	6.100	30.500	46.957
	<i>Keten</i>	-	-	-	430	2.150	3.310	13.694	68.470	105.416
TOPLAM	<i>Kendir</i>	1.736	8.680	13.363	21.753	108.765	167.454	38.669	193.345	297.673
	<i>Keten</i>	1.857	9.285	14.295	2.526	12.630	19.445	17.811	89.055	137.109

Tablo:4

⁵⁵ BOA, *TD*, nr. 54, s. 172-213, 395-426.

⁵⁶ BOA, *TD*, nr. 255, s. 305-497.

⁵⁷ Bahaeddin Yediyıldız, *Aynı eser*, s. 245-247.

Ordu ve çevresinde kendir ve ketenin yıllar itibarıyla toplam üretim miktarları kg olarak şu şekilde belirtilebilir: 1515 yılında bu bölgede 13,363 kg. kendir, 14,295 kg. keten üretimi gerçekleşmiştir. 1547 yılında ise kendir oranı 1515 yılına göre büyük bir artışla 167,454 kg. seviyelerine ulaşmıştır. 1547 yılında, ketende de %36,03'lük bir artışla 19,445 kg. olarak gerçekleşmiştir. 1663 yılında ise kendirde %77,76'luk bir artışla 297,673 kg. ürün elde edilmiş, ketende de 137,109 kg.lık üretimle büyük bir artış gözlenmiştir. Ordu ve yöresinde diğer ana gıda ürünleri arasında yer alan mısır ve arpa⁵⁸ ile toplam üretimleri yıllara göre mukayese olunduğunda, arpa ve mısırın toplam öşür miktarı 1455 yılında 255,181 kg. iken kendir ve ketenin toplam öşür miktarı 27,658 kg dır. 1547 yılında arpa üretimi 559,839 kg. kendir-keten 189,899 kg. ve 1613 yılında arpa mısır üretiminde %41,19 oranında artışla 791,606 kg. kendir-keten üretiminde ise %132,63'lük artışla 434,782 kg. olarak gerçekleşmiştir.

Trabzon ve Yöresi

Trabzon ve çevresinde üretimi yapılan kendir ve ketenin bölge ekonomisinde vazgeçilmez bir yeri vardır. Tahrirlerden edinilen bilgiler, diğer ürünlere oranla keten ekiminin bölgede daha yoğunlukta yapıldığı kanaatini vermektedir. Trabzon ve havalisinde mum ihracından sonra ikinci derecede keten bezi gelmekteydi. Bölgede üretilen bezler, Anadolu'nun çeşitli şehirlerine ve büyük ölçüde İstanbul'a gönderilmekteydi.⁵⁹

⁵⁸ Bahaeddin Yediyıldız, *Aynı eser*, s. 117.

⁵⁹ Trabzon kadısına gönderilen bir hükümde, "idaren altında küllî kendir hâsıl olur ki..." ibaresi de bölgedeki kendir üretiminin boyutunu göstermesi açısından önem arz etmektedir (BOA, *KK*, nr. 67, s. 259). Ayrıca bkz. M. Hanefi Bostan, *Aynı eser*, s. 513.

Kaza ve Nahiyeler	Ürünün Adı	1 4 8 6 Y ı l ı			1 5 1 5 Y ı l ı			1 5 5 4 Y ı l ı		
		Öşür	Üret.	Kg.	Öşür	Üret.	Kg.	Öşür	Üret.	Kg.
Trabzon ⁶⁰	Kendir	-	-	-	-	-	-	22.460	224.600	345.794
	Keten	6.072	60.720	93.485	-	-	-	2.510	25.100	38.644
Rize ⁶¹	Kendir	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Keten	4.640	46.400	71.374	26.368	263.680	405.961	26.926	269.260	414.552
Of ⁶²	Kendir	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Keten	2.390	23.900	36.796	30.011	300.110	462.049	12.428	124.280	191.341
Giresun ⁶³	Kendir	-	-	-	32.222	322.220	496.089	2.646	26.460	40.737
	Keten	35	350	538	23.217	232.170	357.448	8.277	82.770	127.432
Akçaabat ⁶⁴	Kendir	-	-	-	-	-	-	22.724	227.240	349.858
	Keten	-	-	-	-	-	-	31.331	313.310	482.372
Toplam	Kendir	-	-	-	32.222	322.220	496.089	47.830	478.300	736.390
	Keten	13.137	131.370	202.257	79.596	795.960	225.460	81.470	814.720	1.254.342

⁶⁰ M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara 2002, s. 510; BOA, *TD*, nr. 288, s. 184-281 (Trabzon-Sürmene).

⁶¹ M. Hanefi Bostan, *Aynı eser*, s. 510; BOA, *TD*, nr. 52, s. 209-351; nr. 288, s. 282-382 (Rize-Arhavi).

⁶² M. Hanefi Bostan, *Aynı eser*, s. 510; BOA, *TD*, nr. 52, s. 352-433; nr. 288, s. 386-442 (Of-Atina).

⁶³ M. Hanefi Bostan, *Aynı eser*, s. 510; BOA, *TD*, nr. 52, s. 596-810; nr. 288, s. 506-784 (Torul-Kürtün-Çepni).

⁶⁴ BOA, *TD*, nr. 288, s. 30-182, 446-502 (Maçuka-Akçaabat). *Trabzon Şer'iyeye Sicili*, nr. 1835, s. 15'te Akçaabat bölgesinde ekimi yapılan yerlerden "kendirlik" olarak bahsedilmektedir.

Bölgede üretimi yapılan keten ve kendirin yıllara göre toplam üretimi yaklaşık rakamlarla yukarıdaki tabloda verilmiştir. Tahrir defterlerindeki verilerde, bilhassa Rize, Of ve Trabzon'da keten ekiminin yoğunluğu dikkat çekmektedir. 1486 yılında Trabzon ve yöresinde 202,257 kg. keten üretilirken, kendir ekimine rastlanmamaktadır. Toplam keten üretiminin % 40'ını Trabzon, %35'ini Rize ve %18,19'unu da Of gerçekleştirmiştir.

1486 yılında olduğu gibi, 1515 yılında da üretim yoğunluğu olarak keten ilk sırayı almaktadır. Bununla beraber kendir üretiminin de hayli yüksek olduğu gözlenmekte olup kendirin toplam üretimi 496,089 kg. olarak gerçekleşmiştir. Bölgede kendirin yoğun olarak Giresun, Torul ve Kürtün'de yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Keten üretiminde de 1486 yılına göre hızlı bir artışın olduğu ve toplam üretimin 1,225,460 kg.a ulaştığı gözlenmektedir. 1554 yılında ise kendir rekoltesinin oldukça yüksek oranda olduğu gözlenmektedir. 1515 yılına göre üretimdeki artış oranı %49,65 olup 736,390 kg.a ulaşmıştır. 1554 yılında kendirde Trabzon-Sürmene toplam üretimin %46,95, Maçuka %24,10, Akçaabat %23 ve Giresun %5,53'ünü sağlamaktadırlar. Bu yılda keten üretimindeki artış oranı %2,36 olarak gerçekleşmiş olup 1,254,342 kg. olmuştur. Bu tahrir yıllarının dışında Akçaabat nahiyesinde 1633 yılında gerçekleşen üretim miktarı, kendirde 245,412 kg., ketende de 52,654 kg.dır.⁶⁵

XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyılın başlarında ekimi yapılan kendirin toplam üretim miktarı yaklaşık olarak 181,260 kg.dı.⁶⁶ 1520-1555 yılları arasında ise bu ürünlerdeki artış oranı yaklaşık %40,57 olup 914,579 kg.a ulaşmıştır. XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında bu artış hızı sürmüş ve %13,27'lik bir büyüme ile 1,054,547 kg.a yükselmiştir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında kendir üretimindeki artışın hayli yüksek olmasının sebebi, Trabzon bölgesindeki kendir ekim sahalarının faaliyette olması ve ayrıca öşür oranının 1/10 nisbetinde alınmasından kaynaklanmaktadır. Bu artışların sürmesinin nedeni olarak, hem donanmanın ihtiyacındaki artış ve hem de halkın ekseriyetinin giyim ve diğer kullanım alanlarındaki ihtiyaçları için bu sınaî bitkisini ağırlıklı şekilde kullanmış olmaları söylenebilir.

⁶⁵ BOA, *A.DFE*, nr. 85, s. 4-51, Trabzon Hatuniye Evkafını havi defter.

⁶⁶ Verdiğimiz bu rakama Trabzon ve çevresinde elde edilen miktar dahil değildir. Dolayısıyla toplam üretime katkısı olmamıştır. Konu ile ilgili bilgiler geniş bir şekilde her bölge ile ilgili yapmış olduğumuz tablolarda yer almaktadır.

Bölgedeki keten üretimi de kendirde olduğu gibi sürekli bir artış göstermiştir. XV. yüzyılın başlarında tahminî olarak 761,910 kg. iken XVII. yüzyılın başlarında %198,13'lük bir artışla 2,271,485 kg. olarak gerçekleşmiştir. Kendir ekiminin en yoğun şekilde yapıldığı alanlar arasında Samsun, Çarşamba, Terme, Ünye, Taşköprü, Ordu ve Giresun başta yer alırken, keten üretiminde ise Rize, Of, Trabzon, Kastamonu, Sinop ve Tokat gelmektedir.

Kendirin Kullanım Alanları

Kendir hasadından sonraki işlemler çok ve yorucu olmasından dolayı kolektif bir çalışmayı gerektirmektedir. Lifler, sapından ayrıldıktan sonra dövme safhasına geçilir. Dövme safhasında bir çok alet kullanılmaktadır. Sapından ayrılan lifler yassı bir taş üzerinde ağaç tokmakları yardımıyla ezilerek yumuşatılır. Bu esnada lifin renkleri açılır ve daha sonra tarama işlemine geçilir. Taranan lifler düzgün bir hâl alarak imalat safhasına hazır hâle gelir. Kendirin işlenmiş hâlimden elde edilen ürünleri şu şekilde belirtmek mümkündür:⁶⁷

Kınnap: İmal edilen ürünlerin en incelerinden olup iki veya üç telli olarak, en iyi elyafından yapılmaktadır. Özellikleri itibarıyla halkalı kınnap, örme kınnap, uç kınnapı, ikili kınnap, üçlü kınnap olmak üzere beş çeşidi vardı. Bunlar halkın en önemli geçim kaynağını oluşturmaktaydı. Zira bu ince lifler Rize yöresinde imal edildiği gibi, araştırmamızda bahsi geçen diğer yerleşim birimlerinin de vazgeçilmez geçim kaynaklarını oluşturmuştur. İmalât safhasına gelmiş olan bu maddeden yazlık giyim için entari, gecelik, yatak ve yorgan çarşafı ve başörtüsü imal edilmekteydi.⁶⁸ Ayrıca bu ince liflerden elde edilen iplerden tente, balık ağı, çuval ve halı dokumasında çözgü ipi, çadır ve branda imali yapılmaktaydı. Bilhassa deniz suyuna karşı mukavemetli olması hasebiyle denizcilik malzemelerinin yapımında tercih edilmekteydi.⁶⁹

Sicim: Kınnaplardan daha kalın olarak imal edilir. Argalya (ince argalya ve kalın argalya), Franya (kırbaçlık franya, dört kırbaçlık franya, Selanik franyası, örmelik franya), pazar sicimi, bel ipi gibi çeşitleri bulunmaktadır.

⁶⁷ Ali İhsan Yıldırım, "Tire El Sanatları ve Urgancılık", *Türk Kültüründe Tire*, Ankara 1994, s. 192-194; Hikmet Gürçay, "Urgan ve Urgancılık", *Türk Etnografya Dergisi*, Ankara 1969, XI, 16-18.

⁶⁸ M. Emin Yolalıcı, *Aynı eser*, s. 36, 81, 86.

⁶⁹ Raif Yavaş, *a.g.e.*, s. 97; Erol Günel, *Aynı eser*, s. 190.

Urgan: Kullanım alanı en geniş mamuldür. Bağlama, düğümleme, sarma, paketlenme, tutturma ve balyalama işlerinde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Ham madde olarak kullanılan kenevirin yetiştirilip işlenmesinden, imaline ve pazarlanmasına kadar geniş bir toplum kesimini ilgilendirmektedir. Urganlar hazır ve sipariş olmak üzere iki şekilde imal edilmekteydi. Sipariş yoluyla imal edilenler, siparişi verenin arzu ettiği ebat ve uzunlukta yapılırdı. Hazır olanlar ise standartlara uygun bir şekilde yapılarak satışa sunulurdu. Diğer esnaf teşkilâtlarında olduğu gibi urgancı esnafının da teşkilâtı bulunmaktaydı. Esnaf teşkilâtının içinde kethüda, nakib, şeyh, yiğitbaşı vb. bulunmakta ve faaliyet yürütmekteydiler.⁷⁰ Hiçbir imalatçı bozuk tellerden urgan imal edemezdi. Zira arzu edilmeyen şekilde mal üreten urgancılar, halkın huzurunda teşhir edilerek imalâtçısı küçük düşürülür ve bu işten el çektirilirdi.⁷¹

Urganlar da sicimlerde olduğu gibi çeşitli ebat ve uzunlukta imâl edilmekteydi. Bunlar, yarımlik, üçyüzlük, okkalık, beşyüzlük, birbuçukluk, ikilik, ikibuçukluk olarak adlandırılırdı.

Halat: Urgandan daha kalın olup 5 ilâ 50 kg arasında değişen ağırlıkta imal edilmekteydiler. Umumiyetle sipariş üzerine yapılırdı. Muayyen bir çeşidi olmamasına rağmen isteğe göre yapılmaktaydı. Daha ziyade gemi ve donanmanın ihtiyacı için yapılırdı. Uzunlukları yüz metreye kadar olabilmekteydi.⁷²

Tersâne-i Âmirî tarafından tayin edilen kendir emini, maiyeti ile birlikte devletin ihtiyacı olan kendir tellerini toplamak ve bunları bükürmekle mükellefti. Bütün yetki emindeydi.⁷³ Kendir tahsil olunacağı zaman, kazalarda kadılar başta olmak üzere yerel yöneticiler ve askerî sınıf mensupları kendir eminine yardımcı olmaktaydı. Kendir ve mamul ürünler ya doğrudan “ocaklık” olarak ayrılan yerlerden veya ihtiyaç hâlinde diğer kaza ve nahiyelerden alınmaktaydı. Ocaklık tayin edilen birim ihtiyaca cevap vermediği takdirde o bölgeye en yakın yerlerden veya esnaftan ücretleri mukabilinde temini yönüne gidiliyordu.⁷⁴ Kendir alımlarına biz-

⁷⁰ Ali İhsan Yıldırım, *Aynı eser*, s. 191.

⁷¹ Urgancılığın ön plânda olduğu Kastamonu'da bir lonca teşkilâtı bulunmaktaydı. Bu teşkilât bir başkan ve dört üyeden müteşekkildi. Ayrıca bunların yardımcıları bulunmaktaydı. başkan bir nevi emniyet görevlisi konumunda olup koruma ve kalite-kontrol işini yürütmekteydi (Hikmet Gürçay, *Aynı makale*, s. 18-19).

⁷² Mustafa Harmancıoğlu, *Aynı eser*, s. 35-44.

⁷³ Geniş bilgi için bkz. İdris Bostan, *Aynı eser*, s. 137-143.

⁷⁴ BOA, C.BH, nr. 625, lef 1.

zat kendir emini nezaret ettiği gibi, emin bulunmadığı durumlarda dergâh-ı âli kapıcıları da zaman zaman alım yapabiliyordu.⁷⁵ Ayrıca acil durumlarda, alım ve fiyatları belirleme işini gümrük emini icra edebiliyordu.⁷⁶ Ocaklık olarak belirtilen yerlerden her yıl 5,100 kantar, yaklaşık 285,600 kg kendir teli alınmaktaydı. Bunun dışında yapılan alımlarda ise üreticinin ücretleri belirtilen narh üzerinden ödenirdi.⁷⁷ Donanmanın ihtiyacı olan kendir ve buna bağlı mamuller yıllık olarak 5,000, 9,000, 15,000 hatta 20,000 kantara kadar çıkabiliyordu.⁷⁸

Kendir alımının yapıldığı durumlarda ise birtakım olumsuzluklar yaşanabiliyordu. Üretici konumundaki zümreye “kendirzâdegân” denilmekteydi.⁷⁹ Bunlar zaman zaman kendir vermekte direnmişler, hatta kendilerini muaf zümreler sınıfına kaydettirdikleri de olmuştu. Bu durumlarda derhal yeniden tahrir yaptırılarak durumları tespit edilirdi. Her ne şartta olursa olsun bu sınıfa mensup kişiler mutlaka üzerlerine düşen kendiri vermekle mükellef idiler. Bunun haricinde “madrabaz” olarak belirtilen fırsatçı ve stokçu esnafın, halktan ucuza aldıkları kendiri devlete fahiş bir fiyatla sattıkları olurdu.⁸⁰ Hatta bunlara bazen yerel yöneticiler ile kadılar da katılırdı.⁸¹ Devlet bu gibi fırsatçı esnaf ve yöneticileri sıkı takibe almaktaydı. Suiistimali yapan kim olursa olsun şiddetli bir şekilde cezalandırıldığı kayıtlarda belirtilmektedir.

Bükülen bu urgan ve halatların ekserisi Tersâne-i Âmirede inşa edilen kalyonlar ile çekdirilerin ihtiyacı için imal edildiği belirtilmekteydi.⁸²

⁷⁵ BOA, C.BH, nr. 509, lef 1.

⁷⁶ BOA, C. BH, nr. 625, lef 1, 2.

⁷⁷ BOA, MAD, nr. 9837, s. 4, 39-40.

⁷⁸ BOA, MAD, nr. 9837, s. 63; nr. 7179, s. 112.

⁷⁹ “Hânehâ-i kendirzâdegân. Bâ mukâbele-i avârız-ı kazâ-i mezkûrîn...” (BOA, MAD, nr. 2993, s. 170).

⁸⁰ Vesikada, kendir tahsili için gelen kendir eminine “kendirin kantarını 200 akçadan alırsanız alın yoksa aldırmmam” diyerek kendir eminini madrabaz taifesi sıkıntıya soktuğu görülmüştür (BOA, KK, nr. 67, s. 947).

⁸¹ “... mîrî için satun alınacak kendire mezkûr madrabaz tâyifesinin olugelen kânuna muhâliften dahil itmiyeler ve itdürmeyesin. Mîrîye lâzım olan urganlar ki teli bâ-tamâm mîrî için satun almayınca madrabaz tâyifesine ve gayre aldurmayasun” ifadesi, devletin bu zümreye bakışına bir örnektir (BOA, MAD, nr. 2775, s. 193).

⁸² “Be cihet-i iştirâ-yı kendir. Berâ-yı mühimmât-ı kalyonhâ-i mîrî”. Her kalyona çeşitli zamanlarda 100-200 kantar ihtiyaç hâsıl olurdu (BOA, MAD, nr. 2787, s. 101; nr. 9837, s. 151).

Devlet, malzeme imalini ya kendisine bağlı mahzenlerde yaptırır veya özel sektöre sipariş üzere büktürürdü. Sinop,⁸³ Samsun ve Ünye'de bazı mahzenler bulunmaktaydı. Bunlardan kapasite bakımından en büyüğü ise Samsun'da idi. Samsun'daki mahzenin kapasitesi zamanla yetersiz kalınca, kendir emininin verdiği rapor doğrultusunda genişletildi.⁸⁴

Kendir emini tarafından tayin edilen urgancıbaşı, mahzende bükülecek olan organlar ile ustalara nezaret etmekteydi. Organların, ustabaşılara verilen numuneler doğrultusunda bükülmesi istenirdi. Organ imalinde iklimin rolü önemliydi; eğer mutedil bir hava yoksa kaliteli ürün elde etmek zordu.⁸⁵ Özel sektörde de aynı yöntem uygulanmaktaydı. Mahzenlerin dışında ve merkezden uzak yerlerden mîrî için alınacak kendir ve organların alımlarında da titizlik ve hassasiyet gösterilirdi. Aksi bir durumda ise ilgililer cezalandırılırdı. Mahzenlerde çalışan usta ve kalfalar yetersiz kalırsa, Sinop'tan Trabzon'a kadar olan yerlerin kadılarına hükümler gönderilerek bölgede mevcut urgancı ustalarının alet ve edevatlarıyla Samsun'u desteklemeleri istenirdi. Bu ustalar, ücretleri mukabilinde çalıştırılır ve hukukları da korunurdu.⁸⁶

Arşiv vesikalarından edinilen bilgiler ışığında mevcut kendirden mamül organ çeşitlerini şu şekilde belirtmek mümkün olmaktadır: Yuma, Ucruk organı⁸⁷, Resen Mavna, Beze, Mavna Gügen, Eşek Organı, Yama, Yaka, Kevkan, İsparçına⁸⁸ (Yama ve İsparçına, özellikle kerestenin dağdan indirilmesi esnasında kullanılan bir organ türüdür). Bununla beraber üstüğü de mahzende üretilmekteydi ve buna “kendir üstüğü”, “kara üstüğü” denilmekteydi.⁸⁹ Organ imali esnasında kendir uçlarından çıkan ve “çime” olarak ifade edilen bu artık parçalardan bir yılda 161 kantar kendir tasarruf edilmişti.⁹⁰

⁸³ BOA, *MAD*, nr. 523, s. 223 (sene 943/1536).

⁸⁴ Kapasiteyi artırmak için yapılan bu harcamaya yaklaşık 1,000 kantar karşılığında 400,000 akça sarfedilmiş ve çalışmanın da bir an önce bitirilmesi istenmiştir (BOA, *MAD*, nr. 2775, s. 210; nr. 7591, s. 43).

⁸⁵ BOA, C. BH, nr. 509, lef 1.

⁸⁶ BOA *MAD*, nr. 2775, s. 1222.

⁸⁷ BOA, *MAD*, nr. 2775, s. 748. Üstüğü, dövme işleminin sonunda tarama tarağından kırılmış olan kendir telleri artıklarından meydana gelmektedir.

⁸⁸ BOA, *Mühimme*, nr. 14, s. 876.

⁸⁹ BOA, *MAD*, nr. 2770, s. 68.

⁹⁰ “Tersâne-i âmirede sâbık liman reisi Mustafa kapudanın muktezâ-yı sadakati tersâne-i Âmirede bükülen âlatların çime ta'bir olunan uçlarını telef ve izâ'a itdirmeyüp

Mahzende bükülen urganlar burada depolandıktan sonra diğer bölgelerden alınan kendir telleriyle birlikte limana sevk edilirdi. Sevk esnasında kale erlerinden yararlanılırdı. Taşıma karadan kağrı arabaları ile, denizden küçük tekneler vasıtasıyla yapılırdı. Bu şekilde Samsun limanına getirilen urganlar, Tersâne-i Âmireye ait gemilere yüklettirilerek Galata'ya sevk edilirdi. Bu gemilerin yeterli gelmediği durumlarda “rençber gemileri” olarak nitelenen tüccar gemileri de kiralanırdı. Trabzon'dan Samsun'a kadar olan bölgelerden Tersâne-i Âmire için toplanan kendir, urgan ve mamulleri Samsun limanında toplanırdı. Kastamonu ve havalisinden satın alınanlar da İnebolu İskeleyi'nde toplanır ve buradan sevk edilirdi.⁹¹

S o n u ç

Kastamonu'dan Rize'ye kadar olan bölgede mevcut kendirin üretimi ve sahalarıyla ilgili araştırmamızda, arşiv kaynaklarından istifade edilmiştir. XV. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın başlarına kadar olan zaman dilimi içerisinde bölgede yetişen kendir ve ketenin toplam üretimi ve bunun kullanım alanlarını vermeye gayret ettik. Belgelerde kendir üretiminin yoğunluk olarak başta Samsun'a bağlı Çarşamba, Terme, Ünye; Kastamonu'ya bağlı Taşköprü kazaları ile Ordu, Giresun ve Trabzon'a bağlı Akçabat kazalarında olduğu görülmektedir. Adı geçen yerleşim birimleri, kendi ihtiyaçları olan giyim kuşama ilgili ürünlerinin yanında ayrıca, Tersâne-i Âmirenin ihtiyacı için bu bölgeden “ocaklık” olarak belirtilen yerlerden her yıl muntazam bir şekilde kendir ve buna bağlı ürünlerin alımının gerçekleştirildiği; urgan, ip ve bunlardan mamul eşyaların da yapımının hayli önem arzettiği tespit edilmektedir. Bu nedenle bir sınaî ve kültür bitkisi olan kendirin Karadeniz Bölgesindeki önemi oldukça fazladır.

mahall-i müemmine vaz' ve hıfz iderek iddihâr eylediği 161 kantar çimeyi açup kendir eyledikten sonra bükmek ve cânib-i mîriden imâl için ücret virilmemek şartıyla çime-i mezkûr mukâbelesinde 111 kantar tel-i saf teslim-i mahzen-i sürb eylemek üzere resenci esnafından Kara Mustafa ve Sarı Mustafa nâm kimesneler ile mukavele ve çime-i mezkûre merkumana ve ber vech-i mukarrer cânib-i mîriden bir akça ve bir habbe ücret mütâlebesinde olmayup zikr olunan 111 kantar tel-i sâfi imâl ve teslim itdükkçe müte'ahhid olmalarıyla tel-i mezbûr mahzen-i sürbe irâdı kayd ve kapudân-ı mûmâ-ileyhe ve mahzen-i sürbe başka başka ilm-i haberleri i'tâsı bâbında fermân devletlü inâyetlü sultânım hazretlerindir. Fî sene 1060” şeklinde bu husus belirtilmektedir (BOA, C.BH, nr. 225).

⁹¹ BOA, KK, nr. 67, s. 259.

“HEMP PRODUCTION AND ITS PLACES OF USAGE IN BLACK SEA REGION IN THE SIXTEENTH CENTURY”

Abstract

Hemp, an industrial plant, has been used especially in textile and chemical industry as well as in the production of vegetable oil. In the Ottoman period of the sixteenth century, it was generally used in ship building industry and mostly planted in the Black Sea region since the soil and climate of that region was the most suitable for hemp production. People were using this plant in the production of cloth, rope and string. In the Ottoman documents, it was also mentioned as “kendir”, “keten” or “kettân”. It is understood from the sources that the plantation areas of Çarşamba, Terme and Fatsa were directly connected to Royal Dockyard (Tersâne-i Âmire) under the title of “ojaklık” (ocaklık in Turkish). Each year, the shortage of hemp was compensated from the regions extending from Kastamonu to Rize by the superintendent of Hemp (Kendir Emîni). Quality was the basic criteria in hemp-buying and necessary requirements and legal status of the workers were determined by clear rules. In addition, regular records were held for the amount of average production for each region.

Keywords

Hemp, flaxs, the Superintendent of Hemp (Kendir Emîni), Ojaklık, kendirzâdegân, the Royal Dockyard (Tersâne-i âmire), Çime.

